

Majtényi Mihály

Olvasás közben

Jegyzeteimnek, amelyek olvasás közben születnek, ezúttal azt a címet is adhattam volna: A vasút, a forradalom és... a költészet. Április 15-re szántam e sorokat, határnapra, amikor nálunk a vasutasok napját ünneplik, de mert folyóiratunk megjelenési határidejéhez kapcsolódnak — post festa jelenthetik csak meg az írás.

Bátor, de — bevallom — túligényes cím lenne a fenti. Ki vállalkozna ugyan arra, hogy amit ez a cím ígér, mind összeforrasztja és egybefogja. Különösen, ha az ember csak emlékei és pillanatnyi olvasmányai felé nyúlkalhat. Azt, hogy forradalom, arra az erjedési korszakra értem, amikor a vasutaság — ez a nagyon népes és nagyon fontos társadalmi poszton álló dolgozótömeg — nagyobb megmozdulásokban erejét éreztette. (A nagy vasutassztrájkokra gondolok.) A régi Magyarországon 1904-ben volt a nagy vasutassztrájk. A vasutaság akkor valóban egységes egésznek bizonyult s abban a kicsit gazdasági, kicsit politikai sztrájkharcában győzelemre vezetett egy m a j d n e m forradalmat.

A vasutak az egész országban leálltak s a pseudo-feudális és polgári társadalom megdöbbenve értesülhetett róla, milyen hatalmas erők mozognak a föld alatt. S hogy az „új idők eszméi” még az addig vakon húseségnek tartott MÁV-keblekben is gyökeret vertek. S ebben a harcban a tömeg rá tudta kényszeríteni akarátát a felsőbb poszton örökös lakájseregére is: kiderült, hogy nem az üzletvezetőség, a mérnöki kar, nem is a sínek, a mozdonyok és a vasúti kocsik jelentik az államvasutat valójában, hanem az ember. Az a hatalmas emberanyag, amely a vonatokat valójában indítja és irányítja, a pályákat fenntartja. (Itt pusztult el a meg szállás alatt nálunk a Bánátban dr. Hesslein József, pécsi politikai menekült, aki mint vasúti tisztviselő egyik irányítója volt az egész sztrájkmozgalomnak; üldöztetésben volt része élete jórészen át emiatt.)

Nálunk Jugoszláviában is több hasonló vasutasmegmozdulás volt. Az első 1919-ben, amikor vasutasaink — a többi dolgozóval, a nagyobb munkástömegekkel együtt — megtudták akadályozni az akkori kormány ter-

vét, hogy a Magyar Tanácsköztársaság ellen mozgósítson és beavatkozzék a Tanácsköztársaság elleni intervenciók háborúba. De még fényesebb lapja ennél a jugoszláv vasutak történetének az 1920. április 15-én kezdődött nagy vasutas sztrájk, amely — az egész országra kiterjedve — a munkásokkal való proletár-testvériség jegyében leállította a forgalmat s megint igazolta, milyen hatalmas forradalmi erő a vasutasoké. Ezt a napot tették meg aztán, a felszabadulás után a Vasutasok Napjává.

De nemcsak a régi, kapitalista renddel szembe szegülő forradalmi erő az, melyet ezen a napon ünneplünk. Hanem a győztes forradalom segítségére siető vasúti dolgozóké is, tehát a felszabadulás utáni vasutasainké. Azé az erőé, amely éppen a győzelmes forradalmat segítette az újjáépítésben. Emberfeletti küzdelem volt ez, évtizedes harc: az ország leromlott, megsemmisült vasúti hálózatából normálisan funkcionáló, modern közlekedést teremteni! S az építés végrehajtása után megint csak forradalmi erő, hogy a társadalmi intézménnyé lett régi államvasút a munkásönigazgatás elvei szerint alakítsa és fejlesszi munkáját. S mint az ország valóban legnépesebb munkaközössége a szocializmus ügyét nemcsak szakmabeli tevékenységgel viszi előre, hanem szervezettel is példát mutat a szocialista igazgatás lehetőségeire. (Ez, amiben sokan kételkedtek, hogy ilyen szervezet képes lesz apróbb egységekre oszolva az ember, a munkás igazgatását biztosítani, anélkül, hogy az megrázkódtatással ne járna.) A mi vasutasaink tehát ebben is példátmutatóan hatnak: hogyan lehet a kisebb egységekben igazgatott szerveikben a közösségnek — tehát az egész ország közlekedésének érdekeit is — megvalósítani.

*

Hogy a vasút mikor vonult a költészetbe, mikor ihlette meg az első poétát, aki tollat ragadott — lúdtollat még akkor —, ahhoz tüzetesebben kellene a világirodalomban kutatni. Számunkra eléggé kezdeti kiindulópont lehet, hogy magyarul Petőfi írt a vasútról először költeményt, 1847-ben (Nature will be reported, mondja Carlyle és Pe-

tőfi elmehetett-e ilyen találmány mellett költő-riporteri, kortársi szemének behunyásával?)

Húszéves sem volt akkor ez a találmány a kontinensen. Angliában, ahol megszületett, ott sem volt sokkal idősebb. Lehet, hogy angol és német költők is versre hangolták lantjukat (egynéhányan legalább) az akkori fogalmak szerint addig elérhetetlennek hitt sebesség láttán, s hogy megtalálták jelzőiket... a magyaroknál azonban kétségtelenül Petőfi volt az első, aki csodálatos pillantásával az akkor még inkább kezdeti kísérletnek ható vasutat a maga egész valóságában felmérte... S a vasút, a haladás, sőt a forradalom kapcsolatát oly pompásan érzékeltette!

*Tenger kéj veszen körül,
Közepében lelkem fürdik...
A madár röpült csak eddig,
Most az ember is röpül!*

*Nyúlsebes gondolatunk,
Későn indulnánk utánad,
De sarkantyúzd paripádat,
Mert elérünk, elhagyunk.*

*Hegy, fa, ház, ember, patak,
És ki tudja, még mi minden?
Tünezd fel szemeimben
S oszlik el, mint köd alak.*

*A nap is velünk szalad,
Mint egy őrült, a ki véli
Hogy őt, összevisszatépni
Űzi egy ördögcsapat;*

*Futott, futott s hasztalan!
Elmaradt... fáradva dőlt le
A nyugati hegytetőre,
Arcán szégyen lángja van.*

*S még mi egyre repülünk
Egy sziporkát sem fáradva;
Egy gép tán egyenest a
Más világba megy velünk!*

*Száz vas-utat, ezeret!
Csináljatok, csináljatok!
Hadd fussák be a világot,
Mint a testet az erek.*

*Ezek a föld erei,
Bennök árad a műveltség,
Ezek által ömlenek szét
Az életnek nedvei.*

*Miért nem csináltak
Eddig is már?... vas hiányzott?
Törjetelek szét minden láncot
Majd lesz elég vasatok!*

(Vas-úton)

A vasutak épültek, terjedtek, behálózták lassan a világot. S természetesen, hogy elfoglalták helyüket az életet tükröző irodalomban s költészetben is. S ahol a legszélesebb nyomtávval és a legnagyobb gyorsasággal épültek, és repültek, ott született meg róluk a legerősebb óda: Amerikában. Walt Whitman költészetében.

*Te a modern élet példája
jelmépe a mozgásnak s erőnek
szárazföld ütere,
Téged dalol ez egyszer múzsám, versekben,
énekekkel ahogy lát
Birkózva az ölelő szélrohamokkal és hófúvás-*

lással,

*Amint nappal fűtlyentve rohansz tovább,
Éjjel pedig néma lámpáid lengeted.*

Tűztorkú szépség

*Dübörögj végig az énekemen garabonciás -
lmuzsikáddal*

lobogó éjjeli lámpáiddal

Őrülden vihorászó kacajoddal

*és mindent megringató földrengésszerű roba-
ljjoddal,*

*Te önmagad törvénye, mindig tulajdon nyo-
lmodat őrző...*

*Rémült trilláiddal a szikláknaál s a dombok
lfordulóinál*

*Röpítsd a pusztá vidékre, a pusztá tavakra,
A nagy szabad égbe, bátran, vidáman és*

lerősen.

(Téli mozdony)

Arrébb lapozva, már százával ömlenek a példák, az ember válogathat. A vasút mint obligát velejárója az életnek: költői állomás is. Minden költő ott botorkál, ott tanyázik a sinek mentén, a sinek körül, ott kuksol a vasúti fülkében érzéseivel... Örökké kerülgetik a vasúti szakszótár hasonlatai, érzéseiben valóságnak és szimbólumnak, egyaránt felvonul a sín pár, a váltó, a szemafor, a felsíró vonatfűtty. Száz és száz költő lelkében zsuborogtak és zsuborognak át örökké ezek a szavak, fogalmak, hasonlatok. Válogathatsz mondom a vasút-versekben, olyanokban, amelyekben a vasút mint főmotívum jelentkezik, de méginkább azckban, ahol mint rész rohan át a költő lelkén fogalmaival, jelzőivel és hasonlataival.

Mint aki sinek közé esett

És átalérzi tűnő életét

mondja Kosztolányi a Szegény Kisgyermek Panaszaiban — ezek a bevezető és ajánló sorai. Kosztolányi már a vasút korának gyermeke s hová-botorkál ugyan először hasonlatért, ha nem a szülőházához közelfekvő szabadkai vasúti aluljáró irányába? Nála

sok-sok a vasút és vonathasonlat. (Bácskai rajz című versében pompás pillanatfelvételenek hat a gyorsvonat-kép.) Adynál bús élet-szimbólummá lesz a vasútkép. (A Gare du l'Esten c. verse.) Babits is úgy szötte a vasútképet verseibe, mint a természetet.

*Érted édes, messziről
jöttem a vasúton
hó közül és bérc mögül
sáros, havas úton,
nyáron át és télen át
nádön át és éren át
szálltam a vasúton.*

(Szerenád)

Nála is bús szimbóluma lesz a távozásnak a vasút

*A vasúton szállok messze,
messze messze csöndesen
és tűnődöm enyém lesz-e
vagy már veszve kedvesem.*

*Ó, jaj a vonat megindul
lassan indul, tétováz
s eltűn a táj dombjain túl
zene, hold és állomás.*

(Augusztus)

Érzem, persze, fölösleges szószaporítás lenne most már további idézet, amúgyis ki győzné. Legfeljebb néhány szubjektíven bennem élő vagy nehezen előkotort verssorra hivatkozhatnék. Szentelekynek volt egy szép verse nálunk a háború előtt egy vidéki állomáshangulatról, sajnos nincs meg és nem idézhetek belőle, soraira meg pontosan nem emlékszem.

Mai költőink közül különösen Gálnál tér vissza sűrűn a vasútkép és vasúthasonlat

*Isztra sikoltott, rab Trieszt kiáltott —
belehőköltek a nyugati vénék...
Süket fülekből kihullt a vatta
s hömpölygött a sineken az ének.*

A temperamentuma szerint is lágyabb Ferencnél szerelmi pasztellbe fordul a vasútkép és hasonlat

*Mókus már álmosan követte
A holdfényes esti tájat
Váltók és sínek közt jövet, de
Kedve ott járt messzi, nálad
És engem magamra otthagyt
Mint csöndes éjt kis csillagok.*

(A prózában persze a vasút: állandó színtere az életnek. Ahogy Ilja Ehrenburg régi és a Szovjetunióban tilos könyvében, a Julio Jurenitoban megállapítja: A Kreutzer szonáta óta minden valamirevaló orosz regény vasúti fülkében kezdődik. S ebben a könyvben Julio Jurenitot, a regény hőst orosz barátja egyenesen kivonszolja a vasútállomásra, ott beülnek egy ócska, üres vasúti kocsiba, mert csak így tudja a történetet megkezdeni...)

*

Vasút és költészet... A legmegrázóbb mégis József Attila vasút-verse.

*Egy részeg ember fekszik a sineken,
A bal kezében tartja butykosát
És hortyog. Alszik hajnali hívesen
Az Éj az úton most üget el tovább.*

*Kuszált haját már ékesíti sok
Giz-gaz-szeméttel lágyan az éji szél,
Most hint rá az ég isteni harmatot
S meg nem mozog, csak melle zihál, hisz él.*

*Jobbökke mint talpfa olyan kemény
Úgy alszik mint rég, anyja meleg ölén
Ruhája rongyos. Még fiatal — legény.*

*A nap se kél, az ég hamuszínre tört.
Egy részeg ember fekszik a sineken
És messziről lassan dübörög a föld.*

(Részeg a sineken)

Nála, József Attilánál a vasút már nem azt a pasztellszínbe hajló csöndes búcsút jelképezi, mint Carduccinál, aki a távozó vonat után nézve így énekel:

*A szörny megindul, száll vele, szárnyait
csapkodva mindaz mi szívem enyhe volt
A halvány rózsárc s a fátyol
nézd mosolyogva felém búcsút int.*

(Őszi reggel az állomáson)

József Attila vasútja már a végzet, pontosabban: az állami ítéletvégrehajtó. A hóhér, aki — amikor a költő maga is a sinekre feküdt — kérlelhetetlenül lenyakazta.

Majtényi Mihály